

Нотаріат України

Статус нотаріуса у цивільному процесі

Встановлена статтею 50 Закону України «Про нотаріат» (далі – Закон) можливість оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні є надійним процесуальним засобом забезпечення законності нотаріального провадження і гарантією прав громадян, юридичних осіб та інтересів держави.

Нотаріальні дії зачіпають важливі суб'єктивні права осіб, щодо яких вони вчиняються. Саме тому законодавець встановив судовий контроль за вчиненням нотаріальних дій.

Статтею 3 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) передбачено, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених,

невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Як пересічний громадянин, нотаріус може приймати участь у цивільній справі в якості будь-якого учасника процесу. Складним є питання про можливість участі нотаріуса в справі у зв'язку з виконанням своїх професійних функцій.

Нотаріус є публічною особою, якій державою надано повноваження щодо посвідчення прав і фактів, які мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності. Вчиняючи нотаріальні дії, нотаріус діє неупереджено, він не може діяти в інтересах жодної з осіб – сторін нотаріальної дії. Нотаріус не стає учасником цивільних правовідносин між цими особами, а отже, не може порушувати цивільні права, які є змістом цих

відносин. Відсутня і процесуальна заінтересованість нотаріуса в предметі спору та реалізації прийнятого рішення. Основною ознакою сторін цивільного процесу є їхня особиста і безпосередня заінтересованість; саме сторони є суб'єктами правовідношення, з приводу якого виник спір.

Як свідчить аналіз судової практики, у багатьох випадках, коли заінтересована особа звертається до суду з цивільним позовом де об'єктом спору є правочин, що був нотаріально посвідчений, відповідачем у справі вона залучає нотаріуса, що посвідчував його. У таких випадках суд, керуючись положеннями Закону, повинен визнавати такого відповідача неналежним. Якщо особа вважає, що внаслідок укладення правочину було порушено її права та охоронювані законом інтереси, вона повинна звернутися з відповідним позовом до іншої сторони, яка є учасником цього правочину, а не до нотаріуса, що посвідчував цей документ.

Таким чином, нотаріус не є відповідачем у спорах, що виникають із цивільних відносин, пов'язаних з нотаріальною дією.

Згідно з пунктом 26 постанови пленуму Верховного суду України від 06.11.2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» особами, які беруть участь у справі про визнання правочину недійсним, є насамперед сторони правочину. Нотаріуси, що посвідчували правочини, залучаються до участі у справі як треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Постановою пленуму Верховного суду України від 30.05.2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спад-

кування» передбачено, що у справах про спадкування нотаріуси не є заінтересованими особами і не повинні залучатися до участі у справі.

Це положення підтверджується інформаційним листом Вищого спеціалізованого суду України від 04.07.2011 р. в якому зазначено, якщо у конкретній справі виникає спір між спадкоємцями щодо певного спадкового майна або щодо пропуску строку на прийняття спадщини тощо, то сторонами у справі є не спадкоємець і нотаріус, а спадкоємці між собою.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору – це особи, які вступають у вже розпочатий процес, якщо рішення по справі може вплинути на їх права або обов'язки по відношенню до однієї зі сторін.

Фактично, саме в якості третьої особи, яка не заявляє вимоги щодо предмета спору, нотаріус найчастіше залучається у цивільний процес. Так як цивільне процесуальне законодавство не передбачає переліку категорій справ у яких участь нотаріуса в якості третьої особи є обов'язковою, то на практиці суди керуються загальними положеннями ЦПК України.

Оскільки третя особа не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, то метою її участі в справі (процесі) є захист не суб'єктивного права, а свого юридичного інтересу. Її заінтересованість не в предметі спору, а в результатах справи, так як рішення у справі може вплинути на їх взаємовідносини з однією зі сторін. Тому за змістом її інтерес процесуальний. Це одна з основних ознак, що відрізняє третіх осіб без самостійних вимог від третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги – характер заінтересованості у справі.

Беручи участь в цивільних процесуальних відносинах у статусі третьої особи, нотаріус наділяється тими ж правами і обов'язками, що й інші особи, які беруть участь у справі, передбачені статтею 27 ЦПК України. Особливості його участі у справі зумовлені професійними обов'язками, у зв'язку з виконанням яких нотаріус залучається у процес за ініціативою сторін, суду чи за власною ініціативою.

У змісті заяви про вступ третьої особи без самостійних вимог у справу достатньо зазначити її повне найменування та місцепроживання (місце знаходження) та підстави, з яких вона має бути залучена до участі у справі передбачені частиною 2 статті 36 ЦПК України.

Відповідно до матеріалів судової практики, спори за участю нотаріусів в якості сторони (позивача чи відповідача) завжди мають розглядатися за правилами цивільного (не адміністративного) судочинства як спір про право. Визначальним критерієм розмежування компетенції судів (цивільних та господарських) при цьому є законодавчо закріплена характеристика нотаріальної діяльності, як такої, що не є підприємницькою та не спрямована на отримання прибутку.

Лише в разі оскарження відмови від вчинення нотаріальної дії або процедури її вчинення, а також при розгляді позовів про відшкодування майнової шкоди нотаріусом, нотаріус може залучатися до судового провадження в якості відповідача, в інших випадках нотаріус залучається в якості свідка або третьої особи.

При цьому слід враховувати, що відповідно до вимог статті 8 Закону нотаріус не має права давати свід-

чення в якості свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

Таким чином, контроль за законністю вчинення нотаріальних дій може здійснювати виключно суд як єдиний орган, що своїм рішенням може визнати незаконним: нотаріальну дію, відмову у вчиненні нотаріальної дії, нотаріально посвідчені правочини, заповіти тощо. Тільки суд також може визнати нотаріуса зобов'язаним відшкодувати шкоду, заподіяну внаслідок незаконних дій нотаріуса.

Участь нотаріуса у цивільному процесі як третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, повністю залежить від предмету вимоги, а його залучення до участі у справі має вирішуватися в порядку статті 36 ЦПК України.

О. В. Сибірцева
начальник відділу нотаріату
Головного управління юстиції
у Кіровоградській області